

ISBN: 978-605-7949-76-9

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

Ketebe Yayınları: 167

Temel Bir Mesele

Editör

Lütfi Sunar

Kapak

Harun Tan

Düzeltili

Cihan Aldık

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

1. BASKI

Temmuz 2019
İstanbul

ketebe.com

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 34989

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212.612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Matsis Matbaa Hizmetleri

San. ve Tic. Ltd. Şti

Sertifika No: 40421

Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad.

No: 51 Sefaköy Küçükçekmece /

İstanbul Tel: 212 624 21 11

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A. Ş.'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Toplumsal Hafıza

Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi

FARUK KARAAARSLAN

KETEBE

Faruk Karaarslan

1985 yılında Konya'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Konya'da aldı. Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans hayatını tamamladıktan sonra, 2010 yılında aynı üniversitenin sosyal bilimler enstitüsünde *Entelektüelliğe Eleştirel Bir Yaklaşım: Aliya İzzetbegoviç Örneği* adlı çalışmasıyla yüksek lisans tezini bitirdi. 2014 yılında *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü* adlı çalışmasıyla, doktora derecesi aldı. 2009-2011 yılları arasında Karabük Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi, 2011-2017 yılları arasında Erciyes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Bu süre zarfında Kayseri Büyükşehir Strateji Araştırma Merkezi'nin (BÜSAM) kurulması sürecinde koordinatör olarak görev aldı. Halen Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babası olan Karaarslan, *Bir Şehrin Hafızası: Kayseri'de Sosyo Kültürel Hayat* (Büyüyen Ay Yayınları, Mustafa Derviş Dereli ile birlikte), *Türkiye'de Uluslararası Öğrenci Olmak: Süreçler, Beklentiler, Tecrübeler* (Çizgi Yayınları, Müşerref Yardım, Ruhican Alkın ile birlikte) adlı kitapların editörlüğünü yaptı. *Özgürlük Mücadelecisi ve İslam Düşünürü Aliya İzzetbegoviç* (Pınar Yayınları, Mahmut Hakkı Akın ile birlikte) adlı kitabın yazarıdır. Toplumsal Hafıza, Türkiye'de Sekülerleşme, Çağdaş Türk-İslam Düşüncesi temel çalışma alanlarıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....7

GİRİŞ

Sosyal Bilimlerin Popülerleşen Konusu:
Toplumsal Hafıza..... 15

1. Bölüm

Toplumsal Hafıza: Kavram ve Düşünce..... 29

2. Bölüm

Bireyselden Toplumsala Hafıza 47

3. Bölüm

Modernite ve Toplumsal Hafıza 69

4. Bölüm

Modern Zaman, Mekân ve Toplumsal Unutma 95

5. Bölüm

Toplumsal Hafızanın Yeniden İnşası..... 137

6. Bölüm

Türkiye’de Toplumsal Hatırlama Üzerine

Bir Derkenar 171

Sonuç:

Hatırlamayı Hatırlamak..... 187

Kaynakça 195

Dizin 207

ÖNSÖZ

Her çalışmanın bir öyküsü vardır. Çalışmanın en tabii sınırlılıkları öyküleridir. Çünkü çalışma, müellifin tecrübelerinden ve deneyimlerinden metne yansır. Bu hâliyle okuduklarımız aslında müelliflerin çalışma konusuna dair dolayımalarının, tecrübelerinin ayıklanmış ve sistematige dökülmüş hâlidir. Bizim çalışmamızın en tabii sınırlılığı da öyküsüdür.

Bu çalışmanın öyküsü, henüz lisans öğrencisiyken, eğitim amaçlı gittiğim Polonya’da başladı. Yahudi Soykırımı’na konu olan Auschwitz’i, bir müzeyi geziyormuşçasına dolaşırken, İsrail’den gelen öğrenci gruplarının mekânı tecrübe etme biçimleri oldukça dikkat çekiciydi. Mihmandarlarının elinde İsrail Devleti’nin bayrağı, sıra sıra dizilmiş öğrenciler ve ibadet edercesine bilgi aktarımı. Sanki tüm öğrenciler ve öğretmenler bir mabette. Ciddi ve bir o kadar hüzünlü bir şekilde dua ediyorlar. Benim mekânı tecrübe etmemle öğrenci gruplarının mekânı tecrübe etme biçimleri tamamıyla birbirinden farklı. Benim yüzüme ilişen eğreti bakış, onların yüzüne yapışmış âdeti. Her birisi turistten çok oranın yerlisi hatta ellerinden alınmış evlerine yıllar sonra dönmüşçesine hüzünlü, hırslı ve bir o kadar özlem dolu. Her adım dikkatle

atılıyor, zaman her an ellerinden kaçıp gidecekmiş gibi mekân tecrübe ediliyor.

Sonrasında öğrendim ki İsrail'deki birçok ilk ve orta öğretim düzeyinde eğitim gören öğrenciler, devlet politikası gereği Auschwitz'i ziyaret etmekte. Bu yolla orada yaşananlar yeni nesillere aktarılmakta.

Unutmama gayreti ya da bir şeyleri tekrar tekrar hatırlama çabası, bir devlet için neden bu kadar önemli? Bir mekânda yaşananlar aslına ne kadar sadık kalınarak hatırlanabilir? Unutmamak bir halk açısından ne kadar sakıncalı olabilir? Bunun gibi sorular birbiri ardına henüz bu çalışma planlanmamışken zihnime ekilmişti. Polonya bu sorular için en az bizim ülkemiz kadar velut bir coğrafyaydı. Tarihçi Norman Davies'e göre Polonya, *Tanrı'nın oyun alanıydı (God's Playground)*. Geçmişte Katoliklerin, Yahudilerin ve Ortodoksların hafızalarına derin husumetler ektiği ve büyük devletlerin her fırsatta işgal ettiği bu coğrafya, bu tanımlamayı fazlasıyla hak ediyordu. Böyle bir coğrafyada hatırlamak ve unutmamak oldukça anlamlıydı. Belki de oradaki yabancıların yüzüne bu gerçeği çarpacak kadar dikkat çekiciydi.

Bu çalışmaya başlamadan önce bahse konu olan sorulara yenileri eklendi. O günlerde gündemi meşgul eden Madımak Oteli'nin müzeleştirme tartışmaları, mütemadiyen Ayasofya Müzesi'nin camiye dönüştürülmesine dair yapılan eylemler, resmî bayram ritüellerinin devlet eliyle yeniden düzenlenmesi için yoklamalar, Konya'daki Şeb-i Arus törenlerinde sema ayininin devlet erkânına, halka ve ekonomiye konu edilerek ayin olma özelliğini gün geçtikçe kaybetmesi gibi olaylar, yeni soruların kaynağını teşkil ediyordu. Türkiye'nin yeni toplumsal ve politik koşulları da hatırla(t)mak ya da unut(tur)mak üzerinden şekilleniyordu. Başka bir deyişle, neyin hatırlanmaya ya da unutulmaya çalışıldığı Türkiye'nin mevcut durumunu anlamaya imkân sağlıyordu. İnsanın hatırlama ve

unutma biçimlerini etkileyen olayların ortak bir paydası olmalıydı. Tam bu sırada çok sevdiğim bir dostumdan, Hatice Mescioğlu'ndan, Paul Connerton'nun *Toplumlar Nasıl Anımsar?* kitabını hediye aldım. Hızlıca okuduktan sonra 'günümüzde toplumlar nasıl unutturulur' başlığı altında, yeni bir muhteva ile bu kitabın bizim ülkemiz özelinde yeniden işlenebileceği kanaati oluştu. Böylelikle zihnime ekilen soruların ortak paydası biraz daha netleşti. Modern dünyada toplumların hatırlama ve unutma biçimlerinin bir yörüngesi vardı ve bu yörünge, modern toplumsal tahayyül ile politik yaptırımlar eşliğinde belirliyordu. Fakat bu husus, kelimelerin yüklendiği misyonlar kadar açık ve seçik değildi. Birbiri içine girmiş bir yığın süreç aynı anda şekilleniyordu. Kolayca genellemelere imkân veren cümleler, gündelik hayatın karmaşası karşısında çok başarısız kalıyordu.

İlk etapta, seküler ve dinî eylemlerin iç içe geçmiş bir şekilde toplumsal hafızayı ürettiğini varsayan ve bu varsayımı Kayseri gündelik hayatında örneklendirmeyi hedefleyen bir çalışma konusu ortaya çıktı. Fakat toplumsal hafıza üzerine okumalar yaptıkça konunun fazlaca çetrefilli olduğu gerçeğiyle yüzleştim. İngiltere'de konuya dair yapılan teorik tartışmaların sayısı azımsanmayacak kadar çoktu. Toplumsal hafıza kavramsallaştırmasına, bu kavramın geçerliliğine, son yıllarda popüler olmasına dair birçok metin bulunuyordu. Daha doğru bir ifadeyle, konuya dair yapılan teorik tartışmalar ciddi bir yekûn oluşturuyordu. Bu teorik tartışmaların aksine Türkçede toplumsal hafızaya dair yapılan teorik tartışmalar yok denecek kadar azdı. Toplumsal hafızanın ne olduğu, nasıl şekillendiği ya da gelenek, tarih, siyaset, ritüel, beden vb. kavramlarla ilişkisinin hangi düzlemlerde şekillendiği dahası bu kavramın, Türkiye özelinde nasıl anlaşılması gerektiği yeterince analiz edilmemişti. Son yıllarda bu eksiklik nispeten giderilmeye başlandı. Fakat toplumsal hafıza çalışmaları, bizim sosyal bilim tecrübemize birtakım sorunlarla birlikte aktarıldı.